

XIV. fejezet

Kaló József: A modern fegyveres konfliktusok vallási elemei

Az emberiség írott történelmének 5500 évében mintegy 14 500 hosszabb-rövidebb fegyveres konfliktusról van tudomásunk, és mindössze csak körülbelül 300 év tekinthető békésnek. Ráadásul a békés évek korántsem voltak annyira jelentősek, mint a háborús évek. Mindebből látható, hogy a háború mint jelenség kulcsfontosságú elemét képezi az emberi történelemnek. A személyes, társadalmi, politikai és gazdasági élet minden aspektusát érintő háború olyan összetett jelenség, amelynek számos korban próbálták jellemzőit meghatározni, létrejöttét megmagyarázni. Szun-cétól¹ Hérodotoszon² át Carl von Clausewitzig³ vagy John Keeganig,⁴ hogy csak néhányat említsünk, a katonai teoretikusok és a történészek a háború alapvető természetét kutatták anélkül, hogy olyan széles körű elemzést kaptak volna, amely kiterjedne minden filozófiai, pszichológiai, technológiai és jogi vonatkozására. Általában véve a háborús elméletek tükrözik saját korukat és a körülményeket, a társadalmat és a nemzetközi rendszereket, amelyekben megfogalmazták őket.

Vallásháborúk korszakolása a történelemben

A háborúknak számos oka lehet, úgymint területi viták, fegyverkezési verseny, etnikai konfliktusok, gazdasági versengés stb. A vallás mind az egyes emberek szintjén, mind társadalmi jelenségeként a kultúra részeként az emberi történelem kezdetétől meghatározó volt a háborúk, fegyveres konfliktusok kiobbantó okai között, egyszersmind legitimáló szerepük is volt. A vallásháborúk megkülönböztethetők a háború többi megjelenési formáitól elsősorban intenzitásukban, valamint nagy katonai és civil veszteségeikben. Rendszerint elszánt fanatizmussal, szinte korlátlan eszközökkel vívták meg őket, vizsgálatuk éppen ezért kiemelt figyelmet érdemel. Azonban nehéz „vegytisztá vallásháborút” megállapítani, mivel a vallás általában más tényezőkkel (például politikai ideológia, etnikai vagy regionális szeparatizmus stb.) kombinálva ösztönöz erőszakos cselekményekre. Ha a háborúk vallási elemeinek aspektusából vizsgáljuk a hadtörténelmet, három nagy korszakot kiönböztethetünk meg. Az első korszak az emberi civilizáció kezdetétől

¹ Szun-ce (Kr. e. 544–496) kínai író, filozófus és hadvezér, a máig nagy hatású *A háború művészete* című ókori hadtudományi kézikönyv szerzője.

² Hérodotosz (Kr. e. 484 k. – 425 k.) görög történetíró. Fő műve a *Történelem*, amely kilenc kötetből áll, s benne a görög–perzsa háborúk előzményeit és történetét tárta fel. Munkássága hatalmas forrástanyagot gyűjtött össze az ókori történelemre, néprajzra és földrajzra vonatkozóan.

³ Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz katona, hadtörténész, katonai teoretikus. Legismertebb munkája a hadtudomány egyik alapművének számító többkötetes könyve, *A háborúról*. Megállapította, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel, lerakva az újkori hadászat elméletének alapjait. Nagy hatással volt a hadtudomány fejlődésére és különösen a német hadtudományra.

⁴ John Keegan (1934–2012) brit hadtörténész. Szakterülete a 20. századi háborúk története, de a hadtörténelem kezdetétől napjainkig bármilyen katonai témával szívesen foglalkozott.

a harmincéves háborút (1618–1648) lezáró vesztfáliai békéig tartott. Ebben a szakaszban a háborús okokat döntően a vallás dominálta, leginkább ezzel magyarázták és indokolták azok szükségességét, legalábbis a résztvevők számára. Az ókori államok hadseregei természetfeletti védelmet kívántak szerezni az istenektől a harc megvívásához, ennek érdekében áldozatokat mutattak be vagy különböző jóslatokhoz fordultak a harc kimenetelét illetően. A hadseregeket papok és jósok kísérték, illetve a katonai vezetőknek egyszerre volt parancsnoki hatásköre és transzcendens tekintélye. Az ókori zsidóság háborúi isteni kiválasztottságuknak volt köszönhető. Ha Isten akaratával megegyezően cselekedtek, akkor győztek és megszabadultak ellenségeik zaklatásától. Ellenben, ha ellenszegültek Isten akaratának, akkor vereség, fogság, elhurcolás várt rájuk.

A zsidóságból induló új vallás, a kereszténység a Kr. u. 4. században üldözött státusból vált államvallássá a Római Birodalomban. Az új helyzet szükségessé tette a kereszténység az erőszakhoz, a háborúhoz való viszonyának újradefiniálását is. Szent Ágoston⁵ az evangéliumból kiindulva azt a kérdést taglalta, válaszolhatunk-e erőszakra erőszakkal. Válasza az volt, hogy az önvédelem az önszeretet jele, vagyis a gonosz megnyilvánulása. Ellenben, ha az ember felebarátját erőszakkal fenyegetik, szeretetből a védelmére kelhet, feltéve, ha a támadókat is szereti. Ezenkívül Szent Ágoston szerint minden olyan háború igazságtalan, amelyet a gyűlölet motivál. S még abban az esetben is, ha mások védelmére kelünk, akkor sem cselekedhetünk a saját elgondolásunk szerint, mert az is fakadhat önző okokból. Ilyenkor meg kell várnunk a törvényes hatóságot, hogy az tegye meg, amit a helyzet megkíván. Továbbá nem szabad megölni az ártatlanokat, és egyetlen foglyot sem lehet megkínózni vagy kivégezni. Évszázadokkal később egy másik nagy hatású keresztény gondolkodó, Aquinói Szent Tamás⁶ is foglalkozott az igazságos háború kérdésével. Három alapfeltételt határozott meg az igazságos háború kapcsán, úgymint a felhatalmazott méltóság parancsszava, az igazságos indíték és a nemes cél. Ez utóbbit úgy definiálja, hogy ebben az esetben előmozdítjuk a jót vagy útját álljuk a gonosznak, amely alapján a háború akár társadalomépítési szándékkal is igazolható. Így Aquinói Szent Tamás helyeselte a keresztes hadjáratokat,⁷ hiszen azok véleménye szerint a keresztény tanok terjesztését és az iszlám hit visszaszorítását eredményezték. A háborúnak a keresztény vallás általi legitimálása, majd Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás gondolatainak elferdítése oda vezetett, hogy a legkülönbözőbb okokból vívott háborúkat is igyekeztek valláserkölcsi legitimációval felruházni. A reformáció 1517-es megindulása és a katolikus uralkodók erre adott válaszreakciói nyomán vallásháborúk sora söpört végig Európán, amelyek közül az 1618–1648 között vívott harmincéves háború bizonyult a legkiterjedtebbnek és legvéresebbnek. A vallási fanatizmusnak volt köszönhető, hogy a háború során 1631-ben a katolikus seregek infernalis kegyetlenséggel fosztották ki a protestáns Magdeburg városát. A négy napig tartó pusztítás eredményeként a város 130 házat és a dómot kivéve teljesen elpusztult, és lakói közül 30 ezer ember odaveszett. A győztesek több templomban is mészárlást rendeztek, az egyik előtt pedig halomba dobálták a megerőszakolt és legyilkolt nőket. A város lakosaiból 5000 fő, többségében nők maradtak életben. Az utcákról

⁵ Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, 354–430) hippói püspök, egyházatya, filozófus. A kereszténység egyik legbefolyásosabb filozófusa, szinte az egész középkor ideológiája belőle táplálkozott. Munkássága kiterjedt, mintegy 93 önálló művéről van tudomásunk.

⁶ Aquinói Szent Tamás (1225–1274) itáliai teológus, skolasztikus filozófus, Domonkos-rendi szerzetes, a keresztény misztika egyik képviselője.

⁷ A „klasszikus” keresztes hadjáratok, amelyeket alapvetően a Szentföldre, Jeruzsálem muszlimoktól való visszafoglalásáért és megtartásáért indítottak, 1095–1291 között zajlottak. Azonban később is számos indokkal indítottak ún. keresztes hadjáratokat (például pogányok, eretneknek tartott keresztények ellen), amelyek devalváltak a kifejezést.

6000 holttestet szedtek össze és dobtak az Elbába. Magdeburg lakosainak száma még nyolc esztendővel később sem haladta meg a 450-et. A magdeburgiak sorsa a harmincéves háború pusztításait figyelembe véve nem volt túlságosan kirívó, hiszen a konfliktus során egész régiók néptelenedtek el. A fegyelmetlen zsoldoseregek harcmodora, a katona és a civil polgár közötti éles határ elmosódása, valamint a vallási fanatizmus szinte természetessé tette egy-egy nagyváros kegyetlen elpusztítását. A német nyelvben a „magdeburgizálás” a teljes megsemmisítés, a földdel egyenlővé tétel szinonimája lett.

A harmincéves háború alatt tapasztalt dühödt vallási fanatizmus is lökést adott a felvilágosodás eszméjének kibontakozásához, amelynek során a vallást avítottak, álságosnak, alantas ösztönök isteni legitimáció álcája alatt való kiélése eszközének tekintették, ezzel szemben pedig hirdették az „értelem győzelmét a hit felett”. A ráció volt hivatva megszabadítani az emberiséget a babonáktól, a vallási köntösbe bújtatott alantas manipulációktól, és ettől egy boldogabb kor beköszöntét várták. A háborúk vallási elemeinek aspektusából kiinduló korszakolás ekkor lépett második szakaszába, amely a vesztfáliai világrend kialakulásától a hidegháború végéig tartott (1648–1991). A vesztfáliai rendszer alapvető jellegzetessége volt a „*Cuis regio, eius religio*” (akié a föld, azé a vallás) elve, valamint az államok szuverenitása elvének a kimondása. A szuverén államok dönthették el, hogy a saját területükön melyik legyen az uralkodó vallás, melyek legyenek a bevett felekezetek. Ezzel együtt megjelent a nacionalizmus, amely a vallási hovatartozásnál fontosabbnak tartotta a nemzeti hovatartozást, a vallási lojalitásnál a nemzet iránti lojalitást. A nacionalizmus tulajdonképpen szekularizált vallás, amely az államot tette szentséggé. Ebben a szakaszban a háborúra alapvetően szuverén államok érdekeinek előmozdítását szolgáló legális eszközként tekintettek, amelyet különféle szabályokkal (diplomácia, nemzetközi jog, hadijog stb.) korlátoztak. A vallás mint tényező nem szűnt meg, viszont visszaszorult az államok alatti dimenzióba. A biztonság fogalma ebben a szakaszban alapvetően a katonai biztonságot foglalta magában, és mivel ekkorra a vallásháborúk korszaka lezárult, a vallásnak megszűnt a relevanciája a biztonságban. Azonban ha az egyes fegyveres konfliktusok elszánt fanatizmusát vizsgáljuk, akkor a korábbi vallásháborúkhoz hasonló jelenségeket figyelhetünk meg az úgynevezett forradalmi háborúk (például francia forradalmi háborúk 1792–1802), illetve a totalitárius ideológiák által vívott háborúk (például második világháború 1939–1945) során.

Napjaink fegyveres konfliktusainak vallási aspektusai

A hidegháború lezárultával új korszak kezdődött, amelyben a fegyveres konfliktusok ideológiai, vagyis *vallási meghatározottsággal* is rendelkeznek, továbbá a jellegüket tekintve *korlátozottak és aszimmetrikusak*. Dominánssá váltak a nem állami szereplők, főként a terrorszervezetek, terrorhálózatok, amelyek kialakulásukat, működésüket, vezetési modelljeiket egy-egy radikális vallási ideológiának és intézményrendszernek köszönhetik. A vallás tehát nemcsak az ideológiát, hanem az elkövetők motivációját és szervezeti felépítését is szolgáltatja. A vallás biztosítja a motivációt, az igazolást, a szervezetet és a világnézetet. A vallás fegyveres konfliktusok kialakulásában játszott szerepének megerősödése azzal a bevezetőben már jelzett következménnyel jár, hogy napjaink konfliktusai erőszakosabbak, véresebbek, mint a háború többi megjelenési formája. Ennek egyik magyarázata, hogy a hívők úgy érzik, teljesen kívül vannak a szokásos társadalmi szabályokon és kölcsönhatásokon. A vallásos hit és elkötelezettség, Émile Durkheim⁸ francia

⁸ Émile Durkheim (1858–1917) francia szociológus, a modern szociológia és kulturális antropológia atyja.

szociológus magyarázata szerint szent és végső igazságokon alapulnak, definíciójuk szerint erkölcsiek, kívánatosak és jók. A hívők számára a vallási utasítások önmagukban legitimálódnak, ezek igaz és helyes szabályok, mert isteni forrásból származnak. A megszokott megítélés, a logika kánonja és a magatartás értékelése egyszerűen nem vonatkoznak az erőszakos vallási tevékenységre. Minden vallás végső soron az emberi élet eseményeinek értelmezésével és igazolásával foglalkozik. A vallási intézmények elsődleges feladata, hogy társadalmi rendet és normatív struktúrát teremtsenek az emberi létezéshez, védve a társadalmat a káosztól, és biztosítsák az egyén számára, hogy az életnek, áldásaival és csalódásaival, van végső értelme és értéke. A vallási rendszerek az emberi szenvedés magyarázatát adják, amelyek végső jutalmat és örök boldogságot ígérnek a halál utáni életben azok számára, akik a vallási tanításokat követték, hűek és engedelmesek voltak életük során. Ezek a vallási keretek annyira fontosak a hívők számára, hogy a karizmatikus vallási vezetők kezében ez az erős hit felhasználható az elkövetett erőszakos cselekedetek igazolására. Mindezek miatt nehéz, gyakran lehetetlen megtagadni ezt a vallási „logikát”, amelyben az erőszak a vallási élet alapvető elemévé válik. A vallási alapú erőszak növekedését a vallási alapú polgárháborúk növekvő aránya is jelzi. 1940 és 2010 között 44 vallási alapú polgárháború zajlott le a világban, amely a 135 polgárháború 33%-át teszi ki. E 44 konfliktus közül 27 polgárháborúban (62%) a vallás volt a központi elem, míg a fennmaradó 17 háborúban (39%) a vallás csak kiegészítő, periférikus tényezőnek bizonyult. Az 1940-es években, az ebben az évtizedben megkezdett polgárháborúk közül a vallási alapú polgárháborúk aránya 19% volt. Az 1950-es évekre ez az arány 30%-ra emelkedett, bár az 1960-as években 22%-ra esett vissza. Az 1970-es évektől kezdve azonban a vallási alapú polgárháborúk aránya folyamatosan nőtt, ekkor az összes polgárháború 36%-át tették ki. Ez a szám az 1980-as években elérte a 41, az 1990-es években a 45, 2000 és 2010 között pedig már az 50%-ot. Ha a polgárháborúk mellett az úgynevezett helyi háborúkat is hozzászámoljuk a statisztikához, ennél is magasabb arányt kapunk. Az alábbiakban, a fejezet korlátozott terjedelmét figyelembe véve, napjaink vallási alapú fegyveres konfliktusai közül mutatunk be néhány, meghatározó jelentőségű fegyveres konfliktust. Ezek többségét az iszlám radikalizmus indukálta, amely kihívást jelent hazánk és a nyugati világ értékrendje és biztonsága számára.

Afganisztán – az iszlám radikalizmus megjelenése

Afganisztán törzseit (pastu, tádzsik, hazara, üzbec stb.) a történelem során egyetlen nagyhatalomnak sem sikerült tartósan pacifikálnia. A szövetségben egyesült afgán törzseknek a 18. század közepére sikerült felszabadulniuk az idegen uralom alól, azonban a 20. század elejéig a terület nagyhatalmi, brit és orosz ütközőzónának számított. Afganisztán 1919-ben nyerte el függetlenségét, és az ország 20. századi történelmét polgárháborúk, államsínyek és sikertelen reformkísérletek jellemezték. A stabilitás leghosszabb időszakát (1933–1973) Zahir sah uralma jelentette, akit mostohatestvére buktatott meg vértelen államsínnyel. 1978-ban egy kommunista háterű párt puccsal magához ragadta a hatalmat. Az országban polgárháború bontakozott ki, a szovjetbarát kormány a terror módszerét alkalmazta ellenfeleivel szemben, így tömegek menekültek el az országból. Amikor 1979-ben sor került Taraki kormányfő meggyilkolására, Moszkvában a direkt katonai beavatkozás mellett döntöttek. Az új kormányfőt, Hafizullah Amint, a szovjet különleges erők családjával együtt likvidálták, és az ország stratégiai pontjait 40 ezer fős szovjet expedíciós erő szállta meg. Kitört a *szovjet–afgán háború* (1979–1989). A szovjet csapatok létszáma hamarosan 100 ezer (1980), majd 150 ezer főre (1985) emelkedett, azonban a hatalmas

technikai fölényben lévő, de a szokatlan terepviszonyok (barlangok, magashegységek, szűk hágók stb.) között harcoló szovjet csapatok nem tudták felszámolni a *mudzsahed* (jelentése „harcos”) gerillák ellenállását. A szovjet inváziót követően ugyanis az afgán hadsereg szétesett és a helyismeretüket előnnyé formáló gerillacsoportok vették fel a harcot a megszállókkal. A mudzsahedek az USA és számos muszlim állam (például Szaúd-Arábia, Pakisztán, Irán) anyagi-pénzügyi támogatását élvezték.

Az iszlám világban az Afganisztán elleni szovjet agressziót az istentagadó Szovjetunió által a hittestvéreik elleni támadásként értékelték és ebben az önvédelmi háborúban való részvételt minden igazhitű számára szent kötelességnek tartották, ezért dzsihádot hirdettek. A *dzsihád* az iszlám gondolkodásban a szent háborút, a hit védelmét is jelentheti, azonban alapvető jelentése az „Allah útján való küzdelem”. Két részből áll, egyrészt a külső ellenséggel folytatott fegyveres küzdelem („külső dzsihád”), másrészt a saját hibáinkkal, negatív tulajdonságainkkal szemben vívott harc („belső dzsihád”), amelynek célja önünk morális megtisztítása egy jobb muszlim élet reményében. Az afganisztáni háború fő vallási ideológusa Abdullah Juszuf Azzam⁹ volt, akit a „dzsihád imámjaként” is emlegettek kortársai. Azzam Damaszkuszban és Kairóban folytatott felsőfokú iszlám tanulmányokat, majd az egyik legnevesebb szaúd-arábiai egyetemen oktatott 1979-ig. 1976 és 1981 között ezen az egyetemen tanult Oszáma bin Ládén,¹⁰ így feltehetően itt találkoztak először. Azzam egy pániszlám transznacionális mozgalmat képzelt el, amely meghaladja az európai gyarmatosító hatalmak által rajzolt Közel-Kelet politikai térképét. Azután amikor 1979-ben a Szovjetunió megtámadta Afganisztánt, kiadott egy fatvát¹¹ *A muszlim földek védelme a hit utáni első kötelesség* címmel. Kijelentette, hogy az afgán és a palesztin harc egyaránt dzsihád, amelyben a földje megszállóinak meggyilkolása minden muszlim számára személyes kötelesség. A rendeletet Szaúd-Arábia nagymuftija támogatta. 1980-ban Azzam áttette székhelyét a pakisztáni Pesavarba, ahol vendégházaknak álcázott önkéntestoborzó irodákat szervezett, amelyek ugródeszkául szolgáltak az Afganisztánban felállított félkatonai kiképzőtáborokhoz. Becslések szerint 16-35 ezer muszlim önkéntes érkezett harcolni a világ minden tájáról. A szervezetet bin Ládén is nagymértékű anyagi segítséggel támogatta. Az 1980-as években Azzam bejárta a Közel-Keletet, Európát és Észak-Amerikát, köztük az Amerikai Egyesült Államok (USA) 50 városát, hogy pénzt gyűjtsön és prédikáljon a dzsihádról. A fiatal muszlimokat csodálatos cselekedetekről szóló történetekkel inspirálta, amelyek szerint az Afganisztánban harcoló mudzsahedek egy kézzel győzték le a szovjet csapatok hatalmas menetoszlopait. Harckocsik gázoltak el egyeseket a szent harcosok közül, de életben maradtak. Voltak, akiket lelőttek, de mégis sértetlenül harcoltak tovább. Angyalokat láttak a csatákban lovagolni, az ellenség zuhanó bombáit pedig madarak ragadták el, amelyek gyorsabban repültek még a sugárhajtású gépeknél is. Azzam arra kérte a muszlimokat, hogy gyűljenek össze a hitetlen agresszió muszlim áldozatainak védelmében, szabadítsák fel a muszlim földeket az idegen uralom alól, és erősítsék meg a muszlim hitet. Hangsúlyozta a vallási erőszakot, azt prédikálva, hogy „azok, akik hisznek abban, hogy az iszlám virágozhat [és] győzedelmeskedhet dzsihád, harc és vér nélkül, megtévesztettek, és nem értették meg a vallás természetét”.

⁹ Abdullah Juszuf Azzam (1941–1989), palesztin szunnita iszlám tudós és teológus, valamint befolyásos szalafista dzsihádistá.

¹⁰ Oszáma bin Ládén (1957–2011) egy szaúdi vagyonos, nagyvállalkozó család sarja, az al-Káida pániszlám fegyveres szervezet megalapítója.

¹¹ Vallásjogi döntés olyan esetben, mikor egy konkrét hitelméleti vagy vallásgyakorlati kérdésre nincs válasz sem a Koránban, sem a hadíszokban (szájhagyomány útján terjesztett közlések), sem a muszlim tudósok közmegegyezésében, az idzsmában.

Azzam elfogadhatónak tartotta a bálványimádóknak¹² tekintett civilek meggyilkolását, és azt mondta a követőinek, hogy

„sok muszlim ismeri azt a hadiszt, amelyben a próféta utasította társait, hogy ne öljenek meg nőket vagy gyermekeket stb. De nagyon kevesen tudják, hogy vannak kivételek ez alól. Összefoglalva: a muszlimoknak nem kell megállítaniuk a musrikín elleni támadást, ha nem harcoló nők és gyermekek is jelen vannak”.

Az USA részéről a szovjetellenes afgán erők támogatásának költségvetése évi 60 millió dollárról az évtized közepére 1 milliárd dollárra nőtt. A mudzsahed gerillák ellen hatásosnak bizonyuló szovjet MI–24-es harci helikopterek leküzdése érdekében az amerikaiak vállról indítható, hőérzékelő Stinger rakétákat szállítottak az ellenállóknak. A rakéták okozta szovjet veszteségek jelentősek voltak. 1987 elején már mintegy 40 ezer főre rúgott a szovjet sebesültek és halottak száma, és körülbelül 36 milliárd rubelre nőtt a konfliktus finanszírozásának költsége. A háború elvesztését és a nagy veszteségek miatti hazai nyomás hatását elismerő szovjet vezetés 1988-ban aláírta a háborút lezáró genfi szerződést, amelyet egy szovjet, amerikai, afgán és pakisztáni küldöttségből álló konferencia fogadott el. 1989. február 15-ig az utolsó szovjet katonát is kivonták Afganisztán területéről. Afganisztáni részről 950 ezer fő volt a halottak és sebesültek száma. Közel négymillió fő volt kénytelen elhagyni az országot a hadműveletek miatt. A háború értékeléseként megállapítható, hogy egy szuperhatalom hadereje nem volt képes legyőzni a kevésbé szervezett és felfegyverzett, központi irányítással nem rendelkező gerillaerőket. Ezért is nevezik a konfliktust a szovjetek vietnámi háborújának.

Azzam nem jutott el odáig, hogy megfogalmazza a „globális dzsihad” gondolatát, de utat nyitott ehhez mások számára. Oszáma bin Ládénhez és az al-Káida vezetőihez képest mérsékeltebb volt. Noha támogatta a külső dzsihad fogalmát, soha nem támogatta a távoli ellenség területén végzett csapásokat, ehelyett gerillaháborút folytatott. Pániszlamista, internacionalista perspektívája ellenére soha nem szorgalmazta az iszlám ellenségei elleni „globális felkelést”. Lényeges tehát, hogy Azzam tanításait az afganisztáni állam belső ellenállására összpontosította, amelyet a harc első és szükséges lépésének tekintett. Az ellenállás elemeinek egységesítésére törekedett a mudzsahed parancsnokok közötti konfliktusok megoldásával, és inspiráló figurává vált világszerte az afgán ellenállás és a szabadságharcot folytató muszlimok körében az idegen megszállás elleni dzsihad iránti szenvedélyes kötődése miatt. Annak ellenére, hogy Azzam arra összpontosított, hogy legitim iszlám kormányt hozzon létre Afganisztánban, elképzelései a teológia elmozdulásához vezettek, aminek globális következményei lettek. Az afganisztáni viszonyok miatt Azzam ötletei végül a vallási terrorizmus propagandán és transznacionális hálózatokon keresztüli terjedéséhez vezettek jóval az ország határain túl. Azzam úgy vélte, hogy a dzsihad folytatásának természetes helye az ő szülőhelye, Palesztina. Azt tervezte, hogy Afganisztánban kiképzí a Hamász harcosait, akik aztán visszatérnek, hogy folytassák az Izrael elleni háborút. Az első intifáda idején (1987–1993) Pakisztánban lévő bázisáról politikai, pénzügyi és logisztikai támogatást nyújtott a Hamásznak. Ugyanakkor Azzam ellenzett minden mérsékelt muszlim kormányzat vagy politikai csoport elleni támadást (például az Egyiptomi

¹² Az eredeti kifejezés a *musrikín*, amely többistenhívőket, pogányokat, bálványimádókat, az Allah egységében nem hívőket jelenti.

Islám Dzsihád¹³ akcióit), mert véleménye szerint ez széthúzást okozna az iszlám világban belül. A szovjet erők kivonulása után az USA és szövetségesei elvesztették érdeklődésüket Afganisztán iránt, és csekély segítséget nyújtottak a háborúban lepusztult országnak. A mudzsahedek győzelme után is folytatódtak a harcok, polgárháború tört ki a különböző milíciák és törzsi erők között. Ebben a kaotikus helyzetben erősödtek meg az amerikai és pakisztáni titkosszolgálat támogatását a szovjetek ellen korábban élvező *tálibok* (a szó „vallási iskolában tanuló diákot” jelent), akik 1996-ban a fővárost, Kabult is elfoglalták. A *Mohammed Omar molla* által vezetett tálibok szigorú iszlám törvénykezést vezettek be. Emellett kiemelkedő szerep jutott az iszlám jognál szélsőségesebb, akár a sáriával is ellentétben álló „pustunwali”-nak, vagyis a pastu törzsi becsületkódexnek. Rendszerüket a nemzetközi közösség nem ismerte el. A tálib vezetők lehetővé tették, hogy a korábban a szovjetek ellen Afganisztánban harcoló Oszáma bin Ládén és az al-Káida az országban rendezze be a főhadiszállását.

Bin Ládén annak köszönhetően, hogy a szovjet–afgán háború során maga is egy fegyveres milíciában harcolt, de különösen azért, hogy segítette finanszírozni a mudzsahedeket, fegyvereket, pénzt és harcosokat juttatott el az arab világból Afganisztánba, ezért sok muszlim körében népszerűsége tett szert. 1988-ban megalakította az al-Káida terrorszervezetet, mivel nem kívánta tovább az arab önkénteseket az afgán harci csoportokba integrálni. A szervezethez való tartozás követelményei a következők voltak:

- hallgatásra való képesség;
- jó modor;
- engedelmesség;
- fogadalom a felettesek követésére.

A következő évben az afganisztáni szovjet kivonulást követően bin Ládén a dzsihad hőseként tért vissza Szaúd-Arábiába. Itt ellenzéki mozgalmat indított, miközben családi vállalkozásában dolgozott. Miután élesen bírálta országa szövetségét az USA-val az öbölháború során, kiutasították, így előbb Afganisztánba, majd 1992-ben Szudánba tette át székhelyét. Miközben megfosztották szaúdi állampolgárságától, amerikai nyomásra Szudánt is el kellett hagynia. 1996-tól tehát Afganisztánban telepedett le, ahol háborút hirdetett az USA ellen, mivel az amerikai csapatok ott állomásozása gyarmattá változtatta Szaúd-Arábiát és azért is, mert Izraelt támogatta. A szovjet–afgán háború idejéhez hasonlóan továbbra is pénzadományok, fegyverszállítmányok és önkéntesek érkeztek hozzá a muszlim világból, így kiképzőtáborokat üzemeltetett. 1999-re bin Ládén szerepelt az FBI tíz legkeresettebb terroristát tartalmazó listáján, és szervezetéhez kötötték az 1992-es ádeni bombamerényletet, az 1997-es luxori mészárlást, valamint az 1998-ban amerikai nagykövetségek ellen Tanzániában és Kenyában végrehajtott merényleteket is. Válaszul az amerikai légierő cirkálórakétákkal mért csapást az al-Káidához köthető szudáni és afganisztáni célpontokra 1998-ban. Az al-Káida pénzügyi és katonai segítséget nyújtott a dzsihadistáknak Afganisztánon túl Algériában és Egyiptomban is. 1998-ban bin Ládén fatvát adott ki az Iszlám Világfront nevében a „zsidók és keresztetek ellen”, amelyben az amerikaiak és szövetségeseik meggyilkolását „minden muszlim egyéni kötelességének” nyilvánította, hogy felszabadítsák az al-Aksza-mecsetet Jeruzsálemben és a szent mecsetet Mekkában. Afganisztán

¹³ Az Egyiptomi Iszlám Dzsihad egy az 1970-es évektől Egyiptomban működő iszlamista csoport, amelynek gyökerei a Muszlim Testvériséggel közesek. A szervezet fő célkitűzése, hogy megdöntse az egyiptomi rendszert, iszlám forradalmat hajtson végre, majd támadást intézzon az Amerikai Egyesült Államok és Izrael érdekeltégei ellen bel- és külföldön egyaránt.

nemcsak a térségbeli instabilitás, hanem a nemzetközi terrorizmus egyik fő kiindulópontjává vált. 2000 végére a tálibok elfoglalták az ország területének 95%-át, az ellenzék erői, a síita tádzsik és üzbég kisebbséget tömörítő Északi Szövetség Ahmad Sah Maszud katonai vezető irányításával csak az északkeleti országrészt tudta megtartani.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásra válaszként indított *Tartós Szabadság hadművelet* 2001. október 7-én indult meg Afganisztánban. A támadás célja az al-Káida vezetői feltételezett tartózkodási helyeinek, kiképzőtáborainak és katonai létesítményeinek rombolása volt. A járulékos veszteségek elkerülése érdekében az amerikai és brit haderő kezdetben nagy pontossággal igyekezett a célpontokat támadni, miután azonban ez nem vezetett eredményre, szőnyegbombázáshoz folyamodtak. A tálib rezsim megdöntése érdekében szövetséget kötöttek az Északi Szövetséggel, és szárazföldi műveletet is indítva sikerült megtörni a tálibok katonai és politikai erejét. A NATO katonái novemberben bevonultak Kabulba, és hamarosan új kormányt alakítottak Hámid Karzai vezetésével. *Nemzetközi stabilizációs haderő* (International Security Assistance Force, ISAF) alakult, amely 2001–2014 között működött Afganisztánban. 2003-tól a NATO vette át a vezetését, és összesen 51 NATO-tagállam és -partnerország vett benne részt, köztük 2004-től Magyarország is (az afganisztáni misszióban összesen 7 magyar katona halt hősi halált). Az ISAF legnagyobb létszámát 2011-ben érte el, több mint 130 ezer főt. Feladata az újjáépítés és fejlesztés biztosítása, valamint az afgán kormány támogatása volt. Polgári és katonai szakértőkből álló *Tartományi Újjáépítési Csoportokat* (Provincial Reconstruction Team, PRT) hoztak létre, amelyek egy-egy tartomány újjáépítési projektjein dolgoztak, vagy a segítségnyújtásban részt vevő más szervezetek biztonságát szavatolták. A PRT-eket nemzeti vagy nemzetközi biztonsági erők támogatták. 2015-ben az ISAF-missziót az *Eltökélt Támogatás* (Resolute Support Mission, RSM) váltotta fel, amelynek fő feladata az afgán nemzeti és biztonsági erők kiképzése, tanácsadása és támogatása. A szövetségesek inváziójának 2001-ben tehát sikerült megtörnie a tálib hegemóniát Afganisztánban, és az amerikaiak a *terror elleni globális háború* (*global war on terror*, GWOT) keretében számos tálib vezetőt kézre is kerítették. Az al-Káida vezetőjét, Oszáma bin Ládent 2011-ben sikerült amerikai különleges egységeknek likvidálniuk Pakisztán területén. Pár év elteltével azonban ismét erősödni kezdett a tálib mozgalom, különösen az ország déli és keleti részein, főként az afgán–pakisztáni határövezetben, és sok menekültet sikerült soraikba toborozniuk. 2015 óta az Iszlám Állam nevű nemzetközi terrorszervezet is fokozza jelenlétét az országban. Afganisztán helyzetét jelenleg súlyos bizonytalanságok terhelik. Küzdeni kell a nagymértékű fegyver- és kábítószer-kereskedelemmel (2017-ben rekordtermést, 9000 tonna ópiumot állítottak elő az országban), a szegénységgel, az infrastruktúra elmaradottságával stb.

2018-ban a tálibok tovább fokozták tevékenységüket, s az év végére fennhatóságuk kiterjedt Afganisztán területének 50%-ára. 2019 elején tárgyalások kezdődtek az amerikaiak és a tálibok között egy békemegállapodás-tervezetről, amelynek értelmében a dokumentum aláírását követő másfél éven belül a külföldi csapatok elhagyják Afganisztánt. 2020 februárjában amerikai–tálib megállapodást írtak alá, amely megnyitotta az utat az amerikai csapatok afganisztáni kivonása előtt, és magában foglalta a tálib garanciákat, miszerint az ország területét nem használják fel terrorista tevékenységre. Ugyanezen év szeptemberében a tálibok, az afgán kormány és a civil társadalom képviselői közel 20 év háborúskodás után először találkoztak szemtől szemben a katarai Dohában. A tárgyalások – amelyeket hónapokig halogattak a korábbi amerikai–tálib megállapodásban javasolt fogolycsere miatt – azután kezdődtek meg, hogy az afgán kormány 5000 tálib foglyot bocsátott szabadon.

2021 áprilisában Joe Biden elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok 2021. szeptember 11-ig kivonja csapatait Afganisztán területéről, függetlenül attól, hogy az afganisztáni kormány és a tálibok közötti béketárgyalásokban előrelépés történik-e, vagy a tálibok csökkentik az afgán

biztonsági erők és állampolgárok elleni támadásokat. Az afganisztáni NATO-csapatok is távoznak. Biden szerint Washington továbbra is segíti az afgán biztonsági erőket és támogatja a békefolyamatot. A tálibok kinyilvánították, hogy addig nem vesznek részt semmilyen, Afganisztán jövőjével foglalkozó tárgyaláson, amíg az összes külföldi katonai erő kivonása meg nem történik.

2021 augusztusában a csekély ellenállással szembesülve a tálib harcosok lerohanták a fővárost, Kabult, majd órákkal azután, hogy Ghani elnök elhagyta az országot, elfoglalták az elnöki palotát is. A tálib vezetők nyilatkozata szerint tárgyalásokat folytatnak afgán tisztségviselőkkel a „nyitott, befogadó iszlám kormány” kialakításáról. Kérdés, hogy a 20 éve tartó háború befejeződése után tartós béke vár-e az országra.

Iszlám Állam – az iszlám radikalizmus kiteljesedése

Az Iszlám Állam (IÁ) mint jelenség kialakulásának megértéséhez három nagyobb fegyveres konfliktust kell megvizsgálnunk, úgymint a szovjet–afgán háborút (1979–1989), a harmadik öbölháborút (2003–2011), és a szíriai polgárháborút (2011-től). Afganisztánban a szovjetek ellen harcoló mudzsahedek között számos külföldi is szolgált, akik közül sokan az iszlám radikalizmus ideológiájától vezérelve, a győztes háború után hazatérve otthon is folytatták harcukat. Ilyen volt a jordániai származású *Abu Musz’ab al-Zarkávi*¹⁴ is, aki az Iszlám Állam elődszervezetét alapította meg 1999-ben. A terrorszervezet először az al-Káida terrorhálózat szimpatizánsaként működött, 2003-tól Irakba helyezte át tevékenységét, majd 2004-ben hivatalosan is hűségesküt tett Oszáma bin Ládennak. Irakban az amerikai megszállók és az őket támogató helyi erők elleni harcba bekapcsolódva hamar hírnevet szereztek maguknak brutális merényleteikkel és kivégzéseikkel. Zarkávi az al-Káida vezetésével ellentétben úgy gondolta, hogy a „hitetlen” amerikaiakat támogató rezsimeket nem szükséges széles körű társadalmi támogatottsággal megdönteni. Elég, ha kegyetlenséggel és megfélemlítéssel radikalizálják a társadalom szunnita csoportjait. Ezért az amerikaiak és a velük kollaboráló erők elleni támadások mellett, sőt azokat megelőző prioritással, célul tűzte ki a síita–szunnita ellentétek felkorbácsolását brutális eszközökkel. 2006-ban az amerikaiak egy légitámadás során megölték ugyan Zarkávit, azonban a szervezet tevékenységét ezzel nem sikerült megtörni, annak vezetését 2010-ben az iraki származású *Abu Bakr al-Bagdádi*¹⁵ vette át. Bagdádi három év alatt teljesen átszervezte a terrorszervezet tevékenységét, és 2013-ra már jelentős iraki és szíriai területeket birtokolt.

¹⁴ Abu Musz’ab al-Zarkávi (1966–2006) jordániai származású dzsihádist. 1989-ben kiképzést kapott Afganisztánban, majd hazatért Jordániába, ahol bebörtönözték. 1999-ben általános királyi amnesztiával szabadult. Az Egyesült Államok vezette 2001. októberi afganisztáni invázió után Zarkávi visszatért Afganisztánba, hogy segítsen visszaszorítani a nyugati szövetséges erők támadását, csatlakozva a tálibokhoz és az al-Káida harcosaihoz. 2003-ban a várható Irak elleni amerikai invázióra felkészülve Iránban kiképzőtáborokat hozott létre, és alvósejteket helyezett el Bagdadban. 2003-tól az általa vezetett csoport számos terrortámadást hajtott végre Irak, Marokkó, Törökország és Jordánia területén.

¹⁵ Abu Bakr al-Bagdádi (1971–2019) iraki iszlám terrorista, az Iszlám Állam vezetője. Iszlám teológiát tanult. Irak 2003-as amerikai invázióját követően csatlakozott az al-Káidához, s a ranglétrán egyre feljebb emelkedve 2010-ben már emírré nevezték ki. Csoportja Iraki Iszlám Állammá alakult, s 2014-ben szakítottak az al-Káidával. Ekkor kalifátusnak nyilvánították magukat, és felvették az Iszlám Állam nevet, Bagdádít téve meg kalifának. Az IÁ vezetőjeként Bagdádi vezette az Iszlám Állam Irak és Szíria elleni háborúit. Rendkívül ellentmondásos taktikát alkalmazott, ideértve az öngyilkos merényletek tömeges alkalmazását és a hadifoglyok kivégzését.

Szíriában ugyanis az *arab tavasznak* nevezett folyamat eredményeként 2011 tavaszán kormányellenes tüntetések alakultak ki, amelyek rövidesen polgárháborúba sodorták az országot. Az arab tavasz Tunéziából indult, ahol a tüntetőknek sikerült elérnie az elnök lemondását, és ennek azért volt akkora mozgósító hatása az egész térségre nézve, mivel ez volt az első olyan eset, amikor egy arab kormányzatot közvetlenül az utcai tüntetések hatására távolítottak el. Az arab tavasz Tunéziából áttért többek között Algériára, Jordániára, Jemenre, Líbiára és Szíriára is. A 2013-as esztendő fordulatot hozott a polgárháború menetében, amennyiben a kormányerők meg tudták ragadni a kezdeményezést. Ez azután következett be, hogy egyértelművé vált, a nemzetközi közösség nem avatkozik be Szíriában közvetlen katonai erővel. A szír elnökhöz, Bassár el-Aszadhoz¹⁶ hű fegyveres erőknek, amelyek szövetségeseként lépett fel a Hezbollah síita terrorszervezet és egyes iraki síita milíciák, kedvezett az is, hogy a kormány ellen harcolók táborában nem volt egységes. A mérsékelt erők mellett feltűntek iszlamista milíciák, mint az al-Káida szervezethez tartozó An-Nuszra Front vagy a már fent említett Iszlám Állam elődszervezete. A polgárháborúban ezenkívül a kurd fegyveres milíciák is részt vettek, amelyek alapvetően a kurd önvédelmet szolgálták és autonómiára törekedtek.¹⁷ Az Iszlám Állam ezen a néven 2014-ben nevezte meg önmagát, miután elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult. Függetlenül az al-Káidától kikiáltotta kalifátusát azzal a céllal, hogy minden muszlimot egyesítsen és az iszlámot az egész világon elterjessze. Az Iszlám Állam megszervezte, azaz egybefüggő területet birtokló fegyveres milíciája tehát Irakban és Szíriában működött, azonban az al-Káidához hasonlóan nemzetközi hálózatot épített ki, amely az egész világot fenyegeti. Európa államai elsősorban a terrorizmus és a tevékenysége nyomán kibontakozó menekülthullám kihívásaival kénytelenek szembenézni.

2014-ben az Iszlám Állam előretörésére válaszul az ellenzéki erők, köztük az An-Nuszra Front is nyílt hadjáratot indítottak a szervezet ellen, amely jelentős területeket veszített ugyan Szíriában, azonban még így is sikerült megerősítenie hatalmát Rakkában és az Eufrátesz folyó vidékén. 2014 második felében az Iszlám Állam ellentámadásba átmenve jelentős területeket foglalt el, miközben a nemzetközi terrorhálózata is ugrásszerű növekedésnek indult világszerte. Szíriában és Irakban hadjáratot indítottak Erbil, Bagdad és Kobane elfoglalása céljából. Erbil az iraki kurdok Kurd Regionális Kormányzatának fővárosa, Bagdad az iraki, síita többségű központi kormány székhelye, Kobane határvárosa pedig a szíriai kurdok számára volt kiemelkedő jelentőségű. Mindez a térség három vallási-etnikai csoportja elleni hadjáratot jelentette. A hadjáratnak köszönhetően humanitárius válság alakult ki. Az Iszlám Állam harcosai kegyetlenül lemészároltak legalább ötezer, kisebbséghez tartozó (főként jazidi) lakost, további 50 ezer fő menekülni kényszerült, és szintén több ezren kerültek modern rabszolgasorba. A támadás végül mindhárom irányban kifulladásra, és amennyire fokozta fenti lépés az Iszlám Állam imázsát a szunnita arabok között, annyira fel is hívta a nemzetközi közösség figyelmét a szervezet keltette veszélyre Irak és Szíria meggyengült államaival szemben. Ennek köszönhetően az USA és szövetségesei beavatkoztak 2014 második felétől kezdve. Irak területe felett hajtottak végre légitámadásokat, amelynek jogi alapja az iraki kormány kérése volt. A légitámadások kiterjedtek Szíriára is, és Obama elnök bejelentette egy Iszlám Állam-ellenes koalíció

¹⁶ Bassár el-Aszad (1965–) Szíria elnöke és a Baasz Párt főtitkára 2000 óta, az 1971-től haláláig szintén elnöki hivatalban betöltő Háfez el-Aszad fia és utódja.

¹⁷ A kurd kérdés az egész régiót érinti, hiszen Szíriában 2 millió, Irakban 6,5 millió, Törökországban 20 millió (Iránban pedig 7,5 millió) kurd él. A szíriai, iraki és törökországi kurdok fegyveres harcot folytatnak önvédelmük és autonómiájuk kivívása (Irakban megtartása) érdekében, ami meglehetősen bonyolítja a régió amúgy is kaotikus biztonságpolitikai helyzetét.

létrejöttét, amelyhez a következő másfél évben összesen 66 ország csatlakozott. Magyarország az MH Iraki Kiképzés-biztosító Kontingenst küldte Erbilbe, hogy ott kiképzési és őrző-védő feladatokat lássanak el. A várt egyértelmű visszaszorulás helyett az Iszlám Állam azonban ismét meglepte a világ közvéleményét. 2015 tavaszán újabb szíriai és iraki városokat tudott elfoglalni, 2015 nyarára pedig a szervezet birtokolta Szíria területének körülbelül felét. A mag-szervezet mellett a hálózat is egyre intenzívebb tevékenységbe kezdett és merényletek sorát hajtotta végre Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, Tunéziában, Jemenben, Törökországban, valamint Franciaországban, Belgiumban és Németországban is. 2015 novemberében az Iszlám Állam fegyveresei Párizsban elkövették a legnagyobb európai terrortámadást a 2004-es madridi robbantás óta.

Az Iszlám Állam iraki és szíriai sikereinek ellensúlyozásaként a nyugati beavatkozás intenzívebbé vált, 2015 őszén pedig megindultak az orosz légitámadások is Szíria területén. Az egyik legfontosabb különbség az amerikai és az orosz beavatkozás között az, hogy míg az USA-nak és szövetségeseinek csak Irak területén volt felhatalmazása beavatkozni, addig Moszkvát az Aszad-kormány kérte fel erre. A másik fontos különbség pedig, hogy elemzők szerint az orosz támadások döntő többsége az Iszlám Állam és más terrorszervezetek helyett a mérsékelt ellenzéki erőket érte. Ennek köszönhetően az Aszad-rezsimnek fokozatosan egyre több területet sikerült visszafoglalnia. 2016 végére Aleppót, az ország legnagyobb városát, 2018 nyarára pedig az ország déli körzeteit is, egészen a jordániai és izraeli határig. Törökország 2016 augusztusában az Iszlám Állam elleni katonai beavatkozással előzte meg az USA támogatását élvező kurd erőket, hogy az Iszlám Államtól elfoglalandó területtel összefüggő, autonóm területre tegyenek szert. 2018 januárjában a török haderő újabb szárazföldi műveleteket indított a kurd lázadók egyes észak-szíriai körzetekből való elűzése érdekében. 2017 őszére az Iszlám Állam által uralt területek fokozatosan tovább zsugorodtak. A szervezet elhagyni kényszerült Rakkát is, a szíriai központját. 2018 őszén és telén a kurdok vezette Szíriai Demokratikus Erők, kurd, arab, asszír és csecsen fegyveres milíciák szövetsége az Iszlám Állam által birtokolt területet egy parányi enklávévá szorították vissza a szíriai–iraki határ mentén. Ugyanekkor az Aszad-rezsim hivatalosan is engedélyezte Irak számára, hogy szíriai területen is harcolhatnak az Iszlám Állam katonái ellen, ezzel is meggyorsítva a szervezet felszámolását. 2019-ben egy amerikai rajtaütés során al-Bagdádi felrobbantva magát öngyilkosságot követett el a szíriai Idlib tartományban. Bár nem sokkal később az Iszlám Állam megnevezte al-Bagdádi utódját, azonban a szervezet magterületét elveszítve nagyon meggyengült. Jelenleg fiókszervezetekben tartja fenn önmagát, például Líbiában, Gázában, Szomáliában vagy Jemenben.

Arab–izraeli konfliktus

Az arab–izraeli konfliktus hivatalos kezdete 1948-tól, Izrael állam létrejöttétől datálódik. Az ENSZ elődje, a Népszövetség már a két világháború között foglalkozott egy önálló zsidó állam megteremtésének a gondolatával, azonban ennek megvalósulására a holokauszt és a második világháború megtörténte utánig várni kellett. A brit mandátum Palesztina területét 1947-ben ENSZ-határozattal egy létrehozandó arab (palesztin) és egy zsidó állam, valamint egy nemzetközi fennhatóság alá kerülő területre (Jeruzsálem és környéke) osztotta fel. Egy nappal a brit erők tervezett távozása előtt, 1948. május 14-én Tel-Avivban bejelentették Izrael Állam létrejöttét. Az új államot az USA és a Szovjetunió az elsők közt ismerte el. Mindez az *első arab–izraeli háború (1948–1949)* kirobbanásához vezetett. Egyiptom, Libanon, Szíria, Transzjordánia

és Irak háborút indított Izrael ellen. Az arab túlerőt az izraeli erők magasabb vezetési és kiképzettségi szintje ellensúlyozta. A különféle fegyveres csoportokból megalakult az egységes izraeli haderő Izraeli Védelmi Erők néven (Israel Defense Forces, IDF). Az izraeliek fegyvereket és technikát elsősorban az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól vásároltak, az arab államok ellenben a Szovjetunió támogatását élvezték. Végül az ENSZ közvetítésével 1949-ben létrejött a fegyverszünet, amelynek eredményeként Izrael területe a korábbi Palesztina 78%-ára terjedt ki. Ciszjordánia jordán, míg Gáza egyiptomi fennhatóság alá került. Az izraeli oldal vesztesége 6000 fő, az arab oldalé 15 ezer fő volt. Az újdonsült zsidó állam területét 1–3 millió palesztin menekült hagyta el, akiknek és leszármazottaiknak sorsa mai napig nem rendezett. *A második arab–izraeli háborúban (1956. október 29. – november 7.)* Izrael indított támadást Egyiptom ellen, amelyet katonailag évek óta a Szovjetunió támogatott. Az 1956-os lengyelországi és magyarországi események lekötötték a Szovjetuniót, így kedvezőnek tűnt a háború megindításának időpontja, ráadásul a Szezei-csatorna egyiptomi államosítása miatt Izraelnek két nagyhatalmi szövetségese is akadt Nagy-Britannia és Franciaország személyében. Az izraeli csapatok rövid időn belül elfoglalták a Sínai-félszigetet, míg az európai nagyhatalmak csapatai a Szezei-csatornát vették birtokba. A támadást az ENSZ tagállamainak többsége, köztük az USA is elítélte. A Szovjetunió éles hangú diplomáciai figyelmeztetést küldött Izraelnek, és közvetve nukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, amennyiben nem állítják le a katonai akciót. Így a brit–francia erőket rövidesen kivonták, és pár hónappal később az izraeli hadsereg is elhagyta a Sínai-félszigetet, ahová ENSZ-katonákat vezényeltek. A vereség ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szezei háborúból. A veszteségek a következők voltak. Élőerőben (elesett, sebesült, hadifogoly és eltűnt) Egyiptom 12 800 fő, Izrael 1100 fő, Nagy-Britannia és Franciaország 150 fő; anyagban Izrael 200 harckocsit és 20 repülőgépet veszített, míg Egyiptom 200 harckocsit és 215 repülőgépet. A háború bizonyította, hogy az izraeli haderő rendkívül ütőképessé vált, amely képes volt vereséget mérni az élőerő tekintetében jóval nagyobb egyiptomi haderőre.

A harmadik arab–izraeli háború (1967. június 5–10.) a hatnapos háború nevet is viseli. Az izraeli vezetés az előző háború tapasztalatait elemezve olyan következtetésre jutott, hogy meg kell teremtenie a biztonságos határok közti fennmaradás lehetőségét. Ennek alapja egy még modernbb, még erősebb haderő, valamint egy több arcvonalas háborúra felkészítő hadászati elgondolás volt. Ez a meglepésen és a megelőző támadáson alapult, hiszen Izrael nem rendelkezett hadászati mélységgel. Meg kellett ragadni a kezdeményezést, és villámgyors egymás utáni csapásokkal szétverni az arab államok haderejét, elsődlegesen az egyiptomi és jordániai hadsereget, kijutni a Szezei-csatornához és a Jordán folyóhoz, végül a támadást továbbfejlesztani Szíria irányába. A győzelem kivívásában döntő szerepet szántak a légierőnek, amelynek feladata a meglepetésszerű támadás volt az ellenséges államok repülőtereire ellen. Izrael a terveknek megfelelően döntő győzelmet aratott ebben a háborúban Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak (csak légierőjével vett részt) felett, amelyet a korábbi háborúknál nagyobb erőkkel, minőségileg és mennyiségileg korszerűbb haditechnikával vívtak meg a szemben álló felek. Az élőerő veszteségei (elesett, sebesült, eltűnt, hadifogoly) a következők voltak: Izrael 5500 fő, arab országok 18 ezer fő, míg anyagban Izrael 1000 harckocsiból 394-et, 286 harci repülőgépéből 40-et veszített, addig az arab országok 2330 harckocsiból 965-öt, 682 harci repülőgépéből 444-et veszítettek. Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsíkot és Ciszjordániát Kelet-Jeruzsálemmel. *A negyedik arab–izraeli* vagy más néven jom kippur háborúban (1973. október 6–25.) a kezdeményezést Egyiptom és Szíria ragadták meg, amikor kihasználva az izraeli ünnepet (jom kippur, engesztelés napja) meglepetésszerű támadást indítottak. A hadműveletek

első szakaszában az egyiptomi csapatok áttörték a Szezei-csatorna keleti partján kiépített Bar-Lev-vonalat, azonban Izrael előbb a Golán-fennsíkon, majd a szezei arcvonalon is sikereket ért el, aminek köszönhetően ismét győztesen fejezte be a háborút. Az előző háborúkhoz képest Izrael veszteségének aránya kétszeresére nőtt, míg az arab országoké a felére csökkent. A háborúnak messzemenő következményei voltak. Az arab államok hajlandókká váltak közvetlen tárgyalásokat folytatni az izraeliekkel, Egyiptom letett Izrael megsemmisítésének tervéről, majd megkötötték a Camp David-i egyezményt (1978). Egyiptom az arab világból elsőként elismerte Izraelt és végleg elhagyta a Szovjetunióhoz kötődő országok táborát. Cserébe Izrael kivonult a Sínai-félszigetről. Az 1970-es években a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) és más militáns palesztin csoportok folyamatos támadásokat indítottak izraeli katonai és civil célpontok ellen, például az 1972-es müncheni olimpián. Dél-libanoni bázisaikról rendszeres tűzérési és rakétatűzet zúdítottak észak-izraeli célpontokra. Libanonban a vallási felekezetek (szunniták, síiták, keresztények) közötti ellentétek polgárháborúba torkollottak (1975–1990), amelybe Izrael is bekapcsolódott.

Az ötök arab–izraeli vagy más néven első libanoni háborújában (1982. június 6. – 1985. június 5.) Izrael a PFSZ távozását akarta kikényszeríteni, amiben sikerrel járt, valamint létrehozott egy biztonsági zónát Dél-Libanonban, amelyet 2000-ig megszállva tartott. A palesztin kérdés rendezetlenségének köszönhetően két *intifáda* (felkelés) is kitört Izrael ellen, az első 1987–1993-ban, a második 2000–2005 között. Az első intifáda nagy részben hozzájárult az önálló palesztin identitás megteremtéséhez, mivel az arab államok segítsége nélkül, önállóan szálltak szembe az izraeliekkel. A második intifáda során vetettek be először nagy számban öngyilkos merénylőket a palesztin szervezetek, amire válaszként az izraeli légierő célzott likvidálásokkal válaszolt. A 2006-ban kitört *második libanoni* vagy más néven *34 napos háborúban* (2006. július 12. – augusztus 14.) a Hezbollah libanoni síita terrorszervezet támadásaira válaszul hatolt be az izraeli haderő libanoni területre, azonban a terrorszervezet bázisait csak részben sikerült likvidálni. 2008–2009-ben a *gázai háború* néven ismert konfliktusban Izrael a Hamász palesztin terrorszervezet bázisait próbálta felszámolni, ezzel akadályozva meg az izraeli települések ellen végrehajtott rakétatámadásokat. Az izraeli légierő folyamatos csapásokat mért az ellenséges célpontokra, miközben a szárazföldi erők bevonultak a 2005-ben már kiűrt gázai övezetbe. Hasonló művelet ismétlődött meg 2012-ben és 2014-ben is, ami mutatja, hogy a palesztin terrorszervezetek felszámolására irányuló törekvések csak rész sikereket hoztak. 2017-ben Donald Trump amerikai elnök Jeruzsálemet ismerte el Izrael fővárosának, és 2018-ban, Izrael állam kikiáltásának 70. évfordulóján Tel-Avivból ide helyezték át az amerikai nagykövetséget. Ezek a lépések az arab és muszlim világban óriási felháborodást keltettek. A 2020. szeptember 15-én Izrael, Bahrein, az Egyesült Arab Emírátságok és az Egyesült Államok által megkötött úgynevezett Ábrahám-megállapodások történelmi fordulatot ígérnek a zsidó állam és az arab országok kapcsolatrendszerében. A Hamász és a Hezbollah rakétatámadásainak köszönhetően 2021 májusában újabb harcok zajlottak Gázában, a libanoni határ mentén, a Golán-fennsíkon és más izraeli területeken, amelyek több mint két hétig tartottak, és Izrael és a Hamász közti tűzszünettel fejeződtek be. Ez a tény is mutatja, hogy a vallási és etnikai feszültség továbbra is folyamatosan fenyegeti a régió biztonságát és stabilitását.

Ajánlott irodalom

- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- FREMONT-BARNES, Gregory (2012): *The Soviet–Afghan War 1979–89*. Oxford: Osprey Publishing.
- HORVÁTH Csaba (1999): *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Budapest: ZMNE.
- MALKASIAN, Carter (2021): *The American War in Afghanistan: A History*. Oxford: Oxford University Press.
- MAOZ, Zeev (2006): *Defending the Holy Land*. Michigan: University of Michigan Press.
- PHILLIPS, Charles – AXELROD, Alan szerk. (2005): *Encyclopedia of Wars*. New York: Facts On File, Inc.
- PRESSMANN, Jeremy (2020): *The Sword is Not Enough: Arabs, Israelis, and the Limits of Military Force*. Manchester: Manchester University Press.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (2013): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban*. Budapest: Zrínyi.
- SCHEUER, Michael (2006): *Through Our Enemies' Eyes: Osama Bin Laden, Radical Islam, and the Future of America*. Washington, D.C.: Potomac Books Inc.
- TOFT, Monica Duffy – PHILPOTT, Daniel – SHAH, Timothy Samuel (2011): *God's Century – Resurgent Religion and Global Politics*. New York: W. W. Norton & Company.